

Мустафа Йылмаз

ТҮРК ДАСТАНДАРЫ ЖӨНҮНДӨ ЖАЛПЫ МААЛЫМАТ

Мустафа Йылмаз

ОБЩАЯ ИНФОРМАЦИЯ О ТУРЕЦКИХ ЭПОСАХ

Mustafa Yilmaz GENERAL OVERVIEW OF TURKISH EPICS

УДК: 398.541 (575:2) (04)

Түрк дастандары түрк тарыхы менен чогуу башталган эң алгачкы адабий түрлөрдөн болуп саналат. Калктын турмушуна таасирин тийгизген окуялар, кишилер, нерселер ооздон оозго өтүп, оозеки түрдө өнүгүп келген. Төкмө акындардын атайын музыкалык аспаптарынын жардамы менен аткарылып кийинчерээк жазма адабияттын пайдаболушу менен кагаз бетине түшүрүлүп бүгүнкү күнгө жеткен. Түрк дастандары Исламга чейинки жана исламдан кийинки дастандар болуп экиге бөлүнөт. Булар өз ичинде табыгый дастандар жана ойдон чыгарылган дастандар болуп бөлүнөт. Түрк дастандары түрк мифтеринен таасир алган, башат алган. Түрк дастандары түрк тарыхы үчүн маанилүү булак катары кызмат аткарат. Адабий түр катары дастандар түрк фольклорунун акындар поэзиясы бөлүмүндө каралып, изилдөөгө алынат. Бул бөлүмдүн эң узун ырлары болуп саналат. Жаңы адабиятта да дастандардын мааниси зор. Түрк улутунун аң-сезиминде улуттук баалуулуктарды коргоо жана жандуу кармоо максатында дастандар чоң роль аткарууда.

Негизги сөздөр: түрк, дастан, калк, Ислам, түр, тарых, миф, акын, улуттук аң-сезим.

Турецкие эпосы одни из первых литературных произведений, которые начались совместно с турецкой историей. Самые важные события, которые произошли в жизни людей передавались из уст в уста и развивались до сегодняшнего времени в устном виде. Благодаря музыкальным инструментам акынов исполнялся эпос, затем с появлением письменной литературы дошли до наших дней в письменном виде. Турецкие эпосы делятся на два вида: до исламские и после исламские эпосы. А также делятся и в своем роде, как эпос основанный на реальных событиях и как выдуманная. Эпосы чаще всего основаны на турецких мифах. Турецкие эпосы имеют большую роль в истории Турции. Как литературный вид эпоса она взята для исследования в турецкую фольклорную группу акынов. В этой группе она считается самым длинным рассказом. Смысл эпосов в новой литературе очень сложно понять. Эпос играет большую роль в подсознании турецкой нации, в целях защиты национальных ценностей и быта.

Ключевые слова: турк, эпос, народ, ислам, вид, история, миф, акын, народное понятие.

Turkish epics are one of the oldest literary genres that started with Turkish history. Epics that begin with the transfer of events, people or objects that affect people's lives from language to language begin as verbal products. It has come to this day when poets started to sing with certain musical instruments and it was written by epic poets in the written term. Turkish epics are discussed in two sections

before and after the Islam. These are divided into natural and artificial epics. Turkish epics were inspired by Turkish myths. Turkish epics are important sources for Turkish history. The epics as a literary genre are examined in the section of Turkish folk literature. This is the longest poem in the field. The epics in our modern literature have a wide place. Epics have a great role in the formation and continuation of Turkish identity.

Key words: turkish, epic, folk, Islam, genre, history, myth, love, identity.

Дастандар – түрк тарыхындагы эң байыркы адабий тектерден болуп саналат. «Түрк адабияты – оозеки түрдө дастан доору менен башталган адабият болуп саналат» [1] Дастандар – ар кандай элдердин эң байыркы, маалымат булагы катары дагы кызмат аткарып келет. Көөнө доорлордон бери жашап келе жаткан дастандар, өз өзгөчөлүгү менен маанисин бүгүнкү күнгө чейин жоготпой сактап келүүдө. Түрк адабиятында дастандар ар убак болуп келген. Түрк калктары тарыхтан өз орундарын тапкандан тарта, тыгыз карым-катнаштарын, талаш-тартыштарын, дүйнөгө ээлик кылуу идеалдарын дастандарына чегерип, түбөлүктүү калтырышкан. Исламдашууга чейинки түрк тарыхын дээрлик ушул дастандар аркылуу билебиз. Бүгүнкү күндө да улуттук аң-сезимдин ойгонуусунда да маанилүү роль ойноодо [2]. Түрк дастандары дагы ушул жалпы аныктамага жана тарыхый көрүнүшкө төп келет. Дастан түшүнүгүнүн, тарыхтагы орду жана бүгүнкү күндөгү мааниси жөнүндө кыскача маалымат берип, бул чакан макалабызда иликтөөгө алмакчыбыз.

“Дастан” сөзүнө түркчө сөздүктөрдө жалпысынан: “Тарыхый так маалыматтарга чейинки теңир, эге, жарым кудай жана баатырдык эрдиктер менен байланыштуу, апыртмалуу окуяларды баяндаган ыр, эпопея” деген түрүндө түшүндүрмө берилген. Түрк элдик оозеки адабиятында болсо, “Кандайдыр бир баатырдык эрдиктерди же окуяны баяндаган, салтуу ыргактагы, 11 муундуу элдик ыр. Замандап түрк адабиятында формасы жана мазмуну жагынан салттуу дастандардан айрымаланган узун баатырдык ыр түрү деп белгиленген” [3].

Дастан – сөздүк мааниси боюнча кеңири таракаган, сөз айкаштарынан тартып, күнүмдүк тиричилик, укмуштуу, сырдуу окуялардан, артыкчылык, ийгиликтерди баяндоого чейин, кара сөздөн ырга чейин жайылып жаткан көп тармакта колдонулган түшүнүк. Тарыхтын алгачкы доорунан тартып оозго алынган, жада калсам дүйнөлүк адабий үлгүлөрдүн башаты катары кабыл алынган дастан, улам өнүгүп отуруп, адабий жанрлардын өрчүшүнөн улам ар түрдүү маанилик катмарларга ээ болгон. Бул нерсе бир тараптан дастандын маанилүүлүгүн далилдеген көрсөткүч болгону менен, бир тараптан аныктамасын тактоону татаалдаштырат.

Дүйнөлүк адабиятта дастандын ордуна эпопея түшүнүгү колдонулуп келет. Эпопеянын ордуна Исламды маданият менен айкалыштырган түрктөр, перс тилинен алынган “уламыш”, “жомок”, “даңаз”, “атак-даңк” сыяктуу маанини билдирген “дастан” түшүнүгүн кабыл алышкан. Дастан сөзү, Исламдын таасири менен биргеликте түрк адабиятынан орун алып, бирок алгачкы жолу качан колдонула башталгандыгы белгисиз бойдон калууда [4].

Дастандын сөздүктөгү маанисинен тышкары анын адабий жанр катары кандай аныкталары дагы биз үчүн өтө маанилүү. Бул туурасында адистердин ар түрдүү аныктамалары бар. Булардын айрымдарына төмөндө орун беребиз.

Фольклор таануу тармагынын белгилүү адистеринен болгон Шүкрү Элчин дастан тууралуу буларды белгилеген: “Дастан (эпос) бир уруунун, улуттун (этнос) же элдин турмушунда так эстетикалык аныктамага ээ болбогон чыгармалар катары эсептелген уламыштардан кийин ыр түрүндө жаралган эң байыркы элдик оозеки чыгармачылыктын жетишкендиктеринен болуп эсептелет. Оозеки чыгармачылыкка таянган бул үлгүлөр убакыттын өтүшү, мекен жайдын алмашышы менен элдин эркиндигин коргоп, “баатыр-акылман” инсандардын осуяттарын жана жашоолорунун тегерегинде түзүлгөн көлөмдүү, дидактикалык аңгемелер болуп саналат”.

Калк өз турмушунда аскердик, диний, саясий, коомдук окуялардын негизинде жаралган: баатырлар, анекдоттор, осуяттар, каргашалар, ашыктык, эскерүүлөр, маалыматтар, каада-салттар “кызыл алма” аталган максаттар, жалгыз жана улуу болуу умтулуусуакындар тарабынан улантылып келген ыкма жана баяндоо менен жарала баштаган [5].

Оскул Чобаноглу болсо дастандарды акындар поэзиясынын ичинде карап, төмөндөгүдөй аныктама берген: “Көпчүлүгү 11 же 8 муун ыр-

гагынан турган аз бөлүгү гана “мани” айрым бир үлгүлөрү гана “диван” түрүндө болгон 5 же 7 төрт саптык ырдан аз болбоо шарты менен темасы чектелбеген акындын дастан кылып айтууга ылайык деп эсептеген бир окуясына байланыштуу түшүнүктү же нерсени баян кылган атайын аспап менен же “саз” түрүндөгү инструменттин коштоосунда аткарылган салттуу ыр түрүнө дастан дейбиз [6].

Дастандар Исламга чейинки түрк адабиятында элдик оозеки чыгармачылыктын арасында орун алган маанилүү жанрлардан. Исламга чейинки доордо көбүн эсе оозеки чыгармалар басымдуулук кылган. Булар дастандар, кошоктор, армандар, макал-лакаптар болуп келген [5].

Түрк дастандары Исламга чейин жана андан кийин делип эки башка иликтөөгө алынган. Нихат Сами Банарлы буну мындайча түшүндүрөт: “Түрк дастандарынын көпчүлүгү, жазма адабият доорунда алар жаралгандан көп мезгилден кийин жазылган. Бул дастандар:

1. Исламдан мурунку түрк дастандары
2. Исламдан кийинки түрк дастандары

Ушундай баштапкы эки бөлүктө каралат. Исламга чейинки түрк дастандары тарыхый доорлор боюнча аталыт: Сака, Шу, Хун, Көктүрк жана Уйгур.

Исламдан кийинки түрк дастандары: Сатук Бугра Хан Дастаны, Манас жана Чыңгызнаамелер” [8].

Исламга чейинки түрктөрдүн коомдук жашоосун ар тараптан чагылдырган дастандар, жазма адабият катары колубузда жок. Булардын айрым үзүндүлөрү Фирдоусинин “Шах-наамеси”, Гүвейнинин “Тарих – и Жихан-гүшаасы”, Решададдиндин “Жаами-ү Таварихи”, Абулгази Бахадыр Хандын “Сежирей – и Түркиси” сыяктуу Кытай, Иран жана Арап, жарым жартылай түрк булактарынан табылып жатат. Сака түрктөрүнө таандык болгон жана кошок өзгөчөлүгүн дагы алып жүргөн “Алп Эр Тунга Дастанынан” кийин дагы да Сакаларга таандык “Шу Дастаны” андан кийин бар экендиги анык болгон түрк дастаны бул “Огуз Каган Дастаны” табылган жазма түрүндөгү дастандарыбыз болуп саналат.

“Огуз Каган Дастаны” мифологиялык мүнөздөгү түрк дастан өзгөчөлүктөрүн алып жүргөн, түрк идеалдарын жана философиясын чагылдырган, терең маанилүү дастандардын бири. Айрым булактарга караганда Хун өкүмдары Мете Хан менен байланыштырылган күндөдө, ооздон оозго өтүп жашап келген Огуз, түрк ээлигин Кытай, Иран, Кавказ, Энесайдан Каспийге чейин жеткирген.

Исламга чейин жаралган дастандар, Ислам менен биргеликте өз ичине исламга таандык мазмунду да камтып андан ары өнүгүп келген 13. Көктүрктөргө таандык “Эргенекон Дастаны” жана уйгурлардын “Жаралуу” жана “Көч” дастандары дагы түрк дастандарынын маанилүү бөлүктөрүнөн болуп саналат [9, 57-б.].

Исламга чейинки түрк дастандарынын башкы булагы түрк мифологиясы. Карышкыр, жарык, тал-дарак, ыйык таштар сыяктуу мифологиялык мотивдер чыгармаларда көп кездешет. Бу дастандар, жаңы түрк ыр, дастан салтына дагы олуттуу таасирин тийгизген. Түрктөрдүн мифологиялык, архаикалык дастандары болгон исламга чейинки дастандарда улутубузга таандык улуу өзгөчөлүктөр, тарыхый маалыматтар, күнүмдүк турмуш, диний ишенимдер, маанилүү маалыматтар катары кийинки дастандарга да өткөн [9, 58-б.].

Алгачкы дастан доорунда жаралган жана таасири бүнкү күнгө чейин жеткен, эки дастанды да сөз кылууга туура келет. Булардын биринчиси “Деде Коркут Дастандары” он эки айры текстти камтыйт. “Деде Коркут Дастандары” коомдук керектөөлөрдөн улам жомок, аңгеме сыяктуу жанрларды дагы камтыган. Исламга чейин жана “Огузнааме” мазмунунда орун алган “Деде Коркут” тексттери, Исламдан кийин баалуулуктарды дагы да арттырып, маанилүү жана ажырагыс бөлүктөрдөн болуп калат. “Деде Коркут” бир акылман тиби катары бүгүнкү күндүн окурманы үчүн да таасирдүү өзгөчөүк алып жүрөт, түрк баатырдык дүйнөсү дагы мында чагылдырылган.

Экинчи дастандын тексти дагы исламга чейинки Огуз Иран кагылышуусун баяндоо менен исламдан кийин дагы сунни огуздар менен шиит ирандыктар арасындагы улуттук-диний кагылышууларды чагылдырган, андан кийин, мамлекет менен калк арасындагы символдук айырмаларга басым жасаган композицияга ээ болгон “Көрогду Дастанына” чейин өсүп жеткен [9, 58-б.].

Түрк адабиятында дастандар жалпы жонунан оозеки – жазма, табыгый жана ойлоп табылган болуп бөлүштүрүлөт. Оозеки дастандар табигый дастандар катары кабылалынат. Дастан доору оозеки дастандар менен башталган. Бу дастандар төкмө акындар тарабынан устат шакирт байланышы боюнча муундан муунга берилип келген. Исламга чейинки дастандарыбыз оозеки чыгармалар болгон. Исламдан кийинки дастандарыбыз болсо жазма жана ойлоп табылган дастандар болуп эсептелинет. Бул дастан-

дардын көпчүлүгү ошол оозеки дастандардан кагазга түшүрүлгөн варианты же ошол дастандарга таасирленип жазылган дастандар болуп саналат [10].

Исламга чейинки түрк дастандарында диний ишенимдердин таасири ачык байкалат. Айрыкча кагандарга бул диний өзгөчөлүк ыйгарылып келген. Бул ишенимдердин бири Шаман ишеними болуп саналат. Али Өзтүрк бул нерсени төмөндөгүдөй түшүндүрөт: “Улуттук сезимдерди жараткан дастандар апыртмаларга барбастан тарыхый реалдуулукту чагылдырган. Исламга чейин түрк ишениминде кагандардын жогорку күчө егедер экендигине болгон ишеним күчтүү эле. Ушундан улам кагандык тактыны ээлеген адам жана ал киши чыккан уруунун өзгөчө орду боло турган. Улуттук маселелерде кагандарга берилген бул улуу даража, калкка кызмат кылган. Ошондон улам бул нерселер жашоого болгон көз караштын, философиянын эн таасирдүү чагылдыруу түрү болгон дастандарда орун алып келген.”

Жалпысынан шамандык ишенимге таянган түрк дастандагынын негизин түзгөн көз караш, менен ишенимдердин түрк тарыхы менен да тыгыз байланышы бар. Доор алмашып, уруулар алмашса да түрк мамлекетинин түптөлүш жана өнүгүшүн камсыздаган жашоого болгон көз карашы алмашкан эмес. Бул өзгөрбөгөндүк көп болбосо да түрк дастандарынын ички мазмунуна күч берип, тышкы түзүлүшүнө форма берген. [11].

Дастандардын жаралуусу жана түзүлүшү туурасында ар кандай ой-пикир жана корутунду болгону менен жалпы жонунан, ушундайча аныктама берилет:

1. Коомдук аң-сезимде из калтыра ала турган өзгөчөлүккө ээ тарыхый бир окуя болуп өтөт.

2. Бул окуя “Дастанчы” деп аталган өнөрпоз тарабынан “Дастан” деп аталган баянга (адабий чыгармага) айланат.

3. Бул баяндар ар кандай себептерден улам (акындар жана изилдөөчүлөр тарабынан) кагазга түшүрүлөт.

Дастандардын Түркия тарабында классификацияланышы башында М.Ф. Көпрүлү жана А.З. Велиди Тоган, Хүсейин Нихал Адсыз сыяктуу изилдөөчүлөрдүн эмгектеринде берилген.

М.Ф.Көпрүлү географиялык өзгөчөлүккө карап:

1. Алтай-Энесай.
2. Орто-Азия чөлкөмү.
3. Айдоо, Сыр-Дарыя.

М.Ф. Көпрүлүнүн тарых жана таандык болгон уруулар боюнча бөлүштүрүүсү:

1. Байыркы түрк: Алп Эртунга, Огуз.

2. Көктүрк: Ту-кие (Көк Түрктөрдүн) жаралышын баяндаган тексттер Эргенекон, Көроглу.

3. Уйгур бөлүгү: Уйгурлардын жаралышы, Манихейизмди кабыл алуусу боюнча тексттер.

Түрк уруулары боюнча жалпы бөлүштүрүү:

1. Түрк урууларынын орток дастандары: Огуз Каган, Деде Коркут, Алпамыш Дастаны, Көроглу Дастаны.

2. Тек гана бир түрк уруусуна таандык дастандар: Манас Дастаны, Кырк кыз дастаны, Өтеген батыр дастаны, Баттал гази дастаны, Данишменд гази дастаны [12].

Ахмет Кабаклы да түрк дастандарынын формасынын үч тепкичте жаралгандыгын белгилейт:

1. Калктын оозеки дастанды жаратуусу.

2. Акындардын аны ыр түрүндө оозеки аткаруусу. 3. Ал ырдын улуу акын тарабынан кагазга түшүрүлүүсү [13, 57-б.].

Дастан сөзү, жазма адабияттын өнүгүшү менен түрк адабиятында кеңири мааниде колдонулган. Исламдан кийин бай адабий мураска кезиккен түрк адабияты формалык, жанрдык, тилдик, тема жана мазмундук жактан ар кандай бөлүмдөргө бөлүнгөн. Дастан түшүнүгүнүн бул бөлүмдөрдүн бардык тармагында колдонулгандыгын көрүп жатабыз. Муну менен катар түрк элдик оозеки чыгармачылыктын ичиндеги акындар поэзиясы түрүндөгү адабий чыгармалардын арасында да орун алып жатат.

Дастан сөзү диван адабиятында ушул түрдөгү чыгармалардын эквиваленти катары колдонулган: аруз өлчөмү менен месневи түрүндө жазылган диний аңгемелер. Мисалы Сеййад Хамзанын “Дастан – ы Юсуф Алейхисселама”. Аруз өлчөмү менен месневи түрүндө жазылган ой-пикир жана суфизм чыгармалары. Мисалы Рисалет –үн Нусхийе. Бир түрүндөгү тарыхый китептер. Мисалы Ахметинин “Дастаны –ы Теварих – и Мүлук – и Али Осман”

Жаңы түрк адабиятында болсо: Танзимат доорунда Мүниф Пашанын Османлы Дөөлөтүнүн 600 жылдыгына карата муун өзчөмү менен жазган “Дастан – ы Али Осман” (1299) аттуу чыгармасы менен башталган жаңы муун зыялылардын акындар поэзиясынын дастандарын эске салган стилде ыр жазуулары жана аны дастан деп атоолору менен байланыштуу. Бул салтты Зия Гөкалп (1910), Налук Нихат (1940), Фазыл Хүснү Дагларжа (1949), М.Ниязи Генчосманоглу Малазгирт Дастаны (1971) сыяктуу

мисалдардан да көрүнүп тургандай бүгүн да уланып келе жатканын көрүүгө болот.

Дастан сөзү фольклордо болсо: а) кара сөз түрүндөгү биографиялык чыгармалар. Мисалы Хаза Дастан – ы Имам Али, б) Бир түрүндөгү чыгармалар. Мисалы Дастан – ы Ахмед Харамиде, в) Бир-кара сөз түрүндөгү чыгармалар. Мисалы Көроглу Дастаны, г) Акындар поэзиясы салтындагы дастандар: көпчүлүгү 11 жана 8 муундуу элдик салтуу ыргакта, аз бөлүгү “мани” жана айрым үлгүгөрү диван формасында болгондорун да кезиктирүүгө болот. 5 же 7 куплеттен төмөн болбоосу керек деген шарт менен 130 жада калса 150 төртсаяптыктардан да турушу мүмкүн. Темасы чектелбеген акындын дастан кылып айтууга ылайык деп эсептеген бир окуясына байланыштуу түшүнүктү же нерсени баян кылган атайын аспап менен же “саз” түрүндөгү инструменттин коштоосунда аткарылган салттуу ыр түрүнө дастан дейбиз [14, 2-б.].

Акындар поэзиясынын стилиндеги дастандар боюнча изилдөө жүргүзгөн Өзкул Чобаноглу 3 бөлүмгө бөлүп караган. Булар: Дастандын тексттеринин иликтенүүсү, таанытылышы, тематикалык аныктамасынын берилиши. 3. Жанр жана формалык өзгөчөлүктөрүнүн аныкталышы [14, 3-б.].

Өзкул Чобаноглу жүргүзгөн изилдөөсүндө акындар поэзиясынын дастандары түрүнүн мазмундук жана формалык өзгөчөлүктөрү аныкталып, жаралышы жана тартууланышы боюнча аныктамалар берилген убакыттын өтүшү менен болгон өзгөрүүлөр аныкталган. Бул изилдөөлөр монография болуп жарыяланган.

Түрк улуттук адабиятынын эң байыркы ыр формаларынын бири болгон акындар поэзиясынын дастандары түрү Озан Баксы салтынан Акындар поэзиясына жана маданий салтка айлангандыгын белгилеген. Бул мааниде акындар чыгармачылыгынын дастандары жазма адабият пайда болгондон кийин жаралгандыгы Озан Баксы жана 12-кылымдан кийин анын айрым өзгөчөлүктөрүн колдонгон Текке Тасаввуф салттуу чыгармачылыгынан улам уланып бүгүнкү күнгө жеткенин айтууга болот [15, 333-б.].

Дастандар дүйнөлүк адабияттын эң эле улуттук нагыз чыгармалары болуп саналат. Улуттардын жалпы өзгөчөлүктөрү, тарыхтары, ишенимдери, баштан өткөргөн олуттуу окуялары, келечек максаттары дастандарда чагылдырылган. Улуттук адеп-ахлак жана аң-сезимди жандандыруу, коргоо жана тереңдетүү боюнча дастандар эч нерсеге алмаштыргыс кызмат аткарат [16, 40-б.] А. Кабаклы.

Бүгүн түрк дастандары мейли исламдан кийин болсун мейли исламга чейин болсун түрк калкынын, изилдөөчүлөрдүн, өнөрпоздордун, кино индустриянын кызыгуусун жараткан көңүл чордонундагы маанилүү чыгармалар бойдон калууда. Бир адайы жанр катары жашап жана жаңы үлгүлөрү жаралууда.

Адабияттар:

1. Nihad Sami Banarli, Resimli Türk edebiyati tarihi 1, Meb devlet kitapları, S.2, İstanbul – 2001.
2. Çetindaş, Dilek, “Yeni türk şiirinde destan”, D. Tezi, atatürk ü., s. b. e., S.53, Erzurum – 2012.
3. Komisyon, Türkçe sözlük 1, Atatürk Kültür, dil ve tarih yüksek kurumu türk dil kurumu, S.363, Ankara – 1988.
4. Çetindaş, Dilek, “Yeni türk şiirinde destan”, D. Tezi, atatürk ü., s. b. e., S.22, Erzurum – 2012.
5. Elçin, Şükrü, Halk Edebiyatına Giriş, S.72, Akçağ Yayınları, Ankara-2004.
6. Çobanoğlu, Özkul, Âşık tarzi kültür geleneği ve destan türü, s. 334, Akçağ, Ankara – 2000.
7. Mengi, Mine, “Eski türk edebiyati tarihi”, s.16, Akçağ, Ankara-2016.
8. Nihad Sami Banarli, Resimli Türk edebiyati tarihi 1, meb devlet kitapları, S. 11, 268, İstanbul 2001.
9. Çetindaş, Dilek, “Yeni türk şiirinde destan”, D. Tezi, atatürk ün. s. b. e. t. dili ve ed. anabilim dali, S.57-58 Erzurum 2012.
10. Çetindaş, Dilek, “Yeni türk şiirinde destan”, D. Tezi, atatürk ün. s. b. e. t. dili ve ed. anabilim dali, S.25 Erzurum 2012.
11. Öztürk, Ali; Çağlar İçinden Türk destanları, pozitif yayınları, S. 441- 443, İstanbul-2009.
12. M. Ö. Oğuz, M. Ekici, M. Aça, D. Düzgün, R. B. Akarpınar, M. Arslan, A. M. Yılmaz, G. Ö. Eker, T. Özkan; Türk Halk Edebiyatı-El Kitabı, 7. Baskı, Grafiker Yayınları, S. 161-162, Ankara- 2010.
13. Kabaklı Ahmet, Türk edebiyati, türk edebiyati vakfı yayınları, C.1, S.37 1985-İstanbul.
14. Çobanoğlu, Özkul, Âşık tarzi kültür geleneği ve destan türü, s. 2-3, Akçağ, Ankara – 2000.
15. Çobanoğlu, Özkul, Âşık tarzi kültür geleneği ve destan türü, s. 333, Akçağ, Ankara – 2000.
16. Kabaklı Ahmet, Türk edebiyati, türk edebiyati vakfı yayınları, C.1, S.40 1985-İstanbul.

Рецензент: д.филол.н. Көлбаева М.К.